

Toespraak VCN Jaarconferentie (12 maart 2016)

De kracht van de klassieken. Moderne vruchten van een 2000 jaar oude boom.

Geachte aanwezigen,

Ik heb weliswaar een gymnasiale achtergrond, maar ik heb geen klassieke talen gestudeerd. Ik ben historica. Hoewel er wel overeenkomsten zijn tussen mijn en jullie vak, ben ik dus een beetje een vreemde eend in de bijt vandaag. En toch heb ik het gevoel dat ik kom preken voor eigen parochie. Want in mijn beleving belichamen historici en classici, meer nog dan andere vakdocenten, de diepgang waar ons onderwijs zo'n behoefte aan heeft.

Ik wil vandaag iets zeggen over het gedrag van jongeren en over de wereld waarin zij opgroeien. Daarna over welke vragen/dilemma's dat oproept voor het onderwijs en dan afsluiten met de stelling dat juist het vak klassieke talen een antwoord kan geven op die vragen en dilemma's.

Ik heb niet de pretentie hier een wetenschappelijk verhaal neer te zetten. Ik maak jullie deelgenoot van wat ik observeer in de dagelijkse praktijk als rector, van de veranderingen die ik signaleer in de ruim 40 jaar die ik in het onderwijs heb gewerkt, en van mijn reflecties daarop, die natuurlijk ook gevoed zijn door wat ik lees over dit thema.

Ik denk dat niemand in de hele wereld op dit moment precies weet waar het naartoe gaat met de wereld in het algemeen en met het onderwijs in het bijzonder. Ik ga proberen wat lijnen te trekken, en daarbij zal ik ook wel wat generaliseren. Als ik een beeld van onze hedendaagse leerlingen schets, is dat natuurlijk gevaarlijk, want 'de leerling' bestaat niet. Maar de hoofdlijn zal vermoedelijk wel herkenbaar zijn.

1. Hoe staat het ervoor met de jeugd? En wat is de maatschappelijke achtergrondwaardin zij opgroeien?
2. Wat zijn dan de uitdagingen voor het onderwijs?
3. En wat draagt het vak klassieke talen bij in dat verband?

1. Hoe staat het ervoor met de jeugd?

Ik begin met een citaat: "Onze jeugd heeft tegenwoordig een sterke hang naar luxe, heeft slechte manieren, minachting voor het gezag en geen eerbied voor ouderen. Ze geven de voorkeur aan kletspraatjes in plaats van training... Jonge mensen staan niet meer op als een oudere de kamer binnenkomt. Zij spreken hun ouders tegen, houden niet hun mond in gezelschap, ... en tiranniseren hun leraren."

Jullie herkennen dit citaat ongetwijfeld: Socrates, vijfde eeuw voor Christus. Dat geklaag over jongeren is dus van alle tijden. Ja, maar toch is het gedrag van de hedendaagse Nederlandse jeugd in een aantal opzichten opmerkelijk en anders dan een jaar of dertig geleden.

Je leest er vaak over in kranten en tijdschriften, vorige week nog een uitgebreid artikel in HP/De Tijd over de 'pampergeneratie'. Veel Nederlandse en Belgische hoogleraren spraken de afgelopen jaren hun zorgen uit over de gedragsproblemen en het gebrek aan weerbaarheid bij jongeren. Marli Huijer, de denker des vaderlands, schreef 'Discipline'; Aryan van der Ley schreef 'De Pretparkgeneratie'; Paul Verhaeghe schreef boeken als

'Ideniteit' en 'Autoriteit', en Jan Derksen schreef in "Het narcistisch ideaal : opvoeden in een tijd van zelfverheerlijking" over het groeiende narcisme onder kinderen.

Op hoofdlijnen constateren zij dat de huidige generatie jonge mensen (zeg maar: onder de 35) is opgevoed door ouders die weinig grenzen stellen. Kinderen mogen, krijgen, hebben veel, en ouders houden hen uit de wind.

Als rector maak ik dat veel mee: ouders trekken aan de bel als er een onvoldoende of straf gegeven wordt. Ze vragen om een herkansing voor een onvoldoende gemaakte toets of gaan in beroep tegen zitten blijven. Ze eisen dat hun kind in een andere klas geplaatst wordt als er ook maar iets speelt op sociaal-emotioneel gebied. En van sportclubs hoor je hetzelfde: als een kind niet in het gewenste voetbal- of hockeyelftal geplaatst wordt, zeggen ouders niet tegen hun kind "pech, misschien volgend jaar beter", maar komen direct in actie.

Het geschiedenisboek voor de brugklassen waar ik jarenlang uit lesgegeven heb, had een opdracht waarbij de kinderen twee Romeinse sagen (Titus Manlius en Gaius Mucius Scaevola) moesten lezen. Ik legde hen dan uit dat dit soort verhalen generaties lang van vader op zoon werd doorgegeven omdat er een opvoedende waarde van uitging: ouders hoopten dat hun kind dezelfde goede eigenschappen als de held uit die sage zou ontwikkelen. Uit die sagen blijkt dat eigenschappen die bij die oude Romeinen in hoog aanzien stonden zijn: gehoorzaamheid, moed en vaderlandsliefde. En ik vroeg mijn leerlingen dan "hebben jullie een idee welke goede eigenschappen ouders tegenwoordig belangrijk vinden? Wat hopen jullie ouders met jullie te bereiken, hoe hopen ze dat jullie worden?"

Steevast antwoordden ze "mijn ouders hopen dat ik *gelukkig* word". 'Gelukkig zijn' is tegenwoordig een opvoedingsdoel. Vroeger was het voldoende als je kinderen zich fatsoenlijk gedroegen, met twee woorden spraken, maar tegenwoordig moeten ze gelukkig worden.

Niet alleen ouders benadrukken dat 'gelukkig zijn' je doel moet zijn, dat is iets wat de hele samenleving lijkt uit te stralen. In 2007 werd het platform "Vmbo On Stage" opgericht als protest tegen het negatieve imago van het vmbo. Hun slogan: "alles mag je worden. Behalve ongelukkig. Beloofd?"

Die ouders worden wel curling-ouders genoemd: curling is een sport waarbij een schijf over het ijs moet glijden en iemand met de bezem dat ijs zo glad mogelijk maakt, zodat die schijf makkelijker glijdt. Ouders willen problemen en frustratie van hun kinderen weghouden.

Of helikopterouders: ouders die met hun wentelwiekende helikopter boven hun kind hangen, klaar om te hulp te schieten en hun kind te beschermen.

Die kinderen worden wel de applausgeneratie genoemd, omdat ze steeds aangemoedigd en positief bekrachtigd worden.

Ook materieel hebben ze het in het algemeen goed (zeker die gymnasiasten waar jullie mee te maken hebben): sporten, reizen, ze gaan naar dance events en popconcerten, en na het behalen van hun eindexamen gaan ze studeren, of ze nemen een gap year om eerst eens na te denken wat ze willen gaan doen, ze gaan vaak een tijdje naar het buitenland.

En toch is dat alles geen garantie voor een gelukkig leven. De paradox van deze tijd is dat die jongeren alle ruimte en aandacht krijgen, maar uiteindelijk in veel gevallen ongelukkig worden. Ruim 72.000 jongere onder de 25 jaar zit thuis vanwege arbeidsongeschiktheid, en daarvan heeft 85% te kampen met stress, depressies of ontwikkelingsstoornis.

Europees onderzoek wijst uit dat de Nederlandse twintigers tot de minst gelukkigsten van Europa horen: in geen land zijn zoveel twintigers in therapie. En onder de Nederlandse dertigers komt de meeste burn-out voor: de permanente druk om te genieten, om alles te 'beleven', om gelukkig te zijn, eist zijn tol.

Ons land wordt dit jaar op het Eurovisie songfestival vertegenwoordigd door Douwe Bob. U weet misschien dat die Eurovisie-liedjes tegenwoordig geëngageerd moeten zijn: het moet over een maatschappelijk probleem gaan. Het liedje waarmee Nederland zich laat horen heet Slow down: Douwe vertelde dat vijf van zijn vrienden (twintigers) met een burn-out thuis zitten.

Onder personeelsleden van onze scholengroep (450 medewerkers) is het ziekteverzuim het hoogste in de leeftijdscategorie 20-ers en 30-ers. En dat is nieuw. Wij merken dat in deze leeftijdsgroep mensen bij problemen in de privé-sfeer, bij een professionele teleurstelling (b.v. hun sollicitatie naar LC wordt niet gehonoreerd of ze krijgen in een functioneringsgesprek niet alleen maar positieve feedback) oprecht aangeslagen zijn, en niet in staat om les te geven. Ik hoorde laatst van een medisch specialist die een co-assistent als afrondend cijfer een zes gaf, dat het meisje in tranen uitbrak: de druk om te scoren, om te presteren, te excelleren is heel hoog.

Juist vandaag publiceren arbo-artsen een landelijk onderzoek waaruit blijkt dat van alle werknemers die ziek thuis zitten bij 70-80% van hen geen sprake is van een medische oorzaak: het gaat om problemen in de privé sfeer of b.v. een misgelopen promotie of onvoldoende uitdaging op het werk.

We leven sinds een kwarteeuw met de ideologie dat succes een keuze is, en mislukking dus ook. We leven in een meritocratie: het uitgangspunt is dat je loon naar werken krijgt. Iedereen krijgt wat hij verdient. Vroeger, tot aan pakweg de jaren 60-70, zei men "als je voor een dubbeltje geboren bent, dan word je nooit een kwartje". Tegenwoordig zegt men "als je er niet in geslaagd bent een kwartje te worden, dan heb je het stom aangepakt, dan ben je een loser" (overigens het meest gehoorde scheldwoord onder jongeren: loser).

Ouders passen die gedachte ook toe op hun eigen leven, en stellen dus hoge eisen aan zichzelf, maar ook aan hun kinderen. Want hun succes en levensgeluk hangt af van jou als ouder. Dergelijke ouders zijn stimulerend, maar ook veeleisend: ze voeden op met de boodschap "je kunt als je maar wilt".

En die boodschap wordt gevoed door het taalveld waarin we leven: staatssecretaris Sander Dekker heeft het niet meer over leerlingen, maar over talenten, die moeten excelleren. Ik liep laatst langs een basisschool waar op de gevel staat 'instituut voor talentontwikkeling'.

We leven vanuit een maakbaarheidsideologie. Dat houdt in dat als iemand iets niet kan, hij het dus niet voldoende heeft gewild. Dat kan leiden tot zelfverwijten en depressieve stoornissen. Want je krijgt en kunt in het leven niet alles wat je wilt, er bestaat ook nog zoiets als domme pech. Maar als je dat laatste niet inziet, heb je alleen jezelf of je

omgeving nog om boos op te worden. Het slaat naar binnen (depressie) of wordt extern geattribueerd (verongelijkheid, boosheid op de ander, op de docent, op de school).

En met dat meritocratische wereldbeeld zadelen we jongeren op met een zware last: je moet slagen, je moet presteren en excelleren (je vwo diploma cum laude halen), je gaat niet gewoon naar de universiteit, maar je moet daar een honours programma doen.

En ieder ander wordt a.h.w. je concurrent, want je moet niet alleen goed zijn, maar ook beter dan een ander. En dat leidt ergens deep down tot een permanent gevoel van wantrouwen, eenzaamheid en angst. We leven in een van veiligste samenlevingen ter wereld, en toch is veel sociale angst, angst voor de ander, angst voor de toekomst, angst voor verlies van welvaart.

Alle grote ethische systemen uit het verleden (de grote religies en ideologieën) gingen uit van de noodzaak tot zelfbeheersing, van het idee van 'het menselijk tekort'. En jongeren werd geleerd om te leven met onvervulde verlangens en uitgestelde behoeftebevrediging (je bent niet altijd gelukkig, je hoeft niet succesvol te zijn; dat is zelfs hoogmoedig, hovaardig).

En daar is de afgelopen 20 jaar iets totaal anders voor in de plaats gekomen: de verplichting om permanent te genieten. Jongeren leven vanuit de illusie dat perfectie mogelijk is, dat op elke vraag of behoefte meteen een antwoord bestaat. Dat voor elk probleem een oplossing of een product is. Dat heeft leuke kanten (een positieve dynamiek, het stimuleert tot innovatie, tot het zoeken naar nieuwe oplossingen), maar kan ook leiden tot grenzeloosheid en negatief gedrag, wat we dan weer proberen te bedwingen met 'disciplineren', door het creëren van schijnveiligheid: er zijn steeds meer regels (in de tijd dat ik rector ben is het aantal schoolregels op onze school verdubbeld), controle, beveiligingspoortjes, camera's (bij ieder kapotte fiets roepen de ouders dat er nog meer camera's in de fietsenstalling moeten komen), meer blauw op straat, en medicijnen (Ritalin onderdrukt lastig gedrag). En in het onderwijs: de lat omhoog, voortdurende prestatie meting, ranking en benchmarking, controle en verantwoording, en leraren moeten meer gezag uitstralen.

Maar het is vraag of al die subtiele vormen van disciplineren leiden tot een betere samenleving.

Samenvattend: we hebben te maken met jonge mensen die gepamperd zijn en leven onder grote prestatiedruk.

2. En nu kom ik bij het tweede punt: wat zijn dan in deze samenleving en met deze jongeren de uitdagingen voor het onderwijs?

De afgelopen decennia heeft de nadruk in het onderwijs sterk gelegen op kennisoverdracht en de waardering van cognitieve prestaties. Het Platform Onderwijs 2032 stelt dat er meer aandacht voor de twee andere functies moet zijn: voorbereiding op deelname aan de maatschappij (socialisatie) en persoonlijke ontwikkeling.

Dat is wereldwijd geen nieuw geluid. In het Nederlandse onderwijs ligt de focus nog steeds op meetbare prestaties (eindexamenresultaten), maar in sommige landen neemt dat al af.

Vanuit wetenschappelijk onderzoek wordt er gewezen op het belang van 'karakter'. Want: succes in het (hoger) onderwijs, maar ook carrière-matig succes, en 'succes' in het persoonlijke leven (het onderhouden van goede sociaal-emotionele relaties) wordt veel meer bepaald door je karaktereigenschappen dan door een hoog IQ of hoge cijfers op de middelbare school.

In Amerika is veel onderzoek gedaan naar wat maakt dat de ene student op de universiteit beter presteert dan de ander. Er blijkt nauwelijks verband te bestaan tussen IQ of hoge cijfers op school enerzijds en succes in de rest van je leven anderzijds.

Mensen die hun hele leven in allerlei opzichten goed functioneren blijken bepaalde eigenschappen te hebben, bepaalde karaktertrekken die worden omschreven als "the big Five": inschikkelijkheid, extraversie, emotionele stabiliteit, openstaan voor (nieuwe) ervaringen en zorgvuldigheid. Ze worden ook wel omschreven als: dankbaarheid, optimisme, doorzettingsvermogen, nieuwsgierigheid en zelfbeheersing.

En van die eigenschappen is belangrijkste: zorgvuldigheid. Psychologen concluderen op basis van persoonlijkheidstests dat de dimensie 'zorgvuldigheid' het best voorspelt wie er succesvol op de werkvloer zal zijn. En jongeren die op de middelbare school al goed scoren op 'zorgvuldigheid' doen het ook beter in het tertiair onderwijs, ze roken en drinken later minder, hebben geen schulden, komen minder met justitie in aanraking, hebben minder herseninfarcten en minder alzheimer.

Tegenwoordig wordt vaak gesteld dat leerlingen vooral creativiteit en onafhankelijkheid moeten ontwikkelen (Nederland moet het hebben van innovatie), maar leerlingen en werknemers die op die dimensies hoog scoren in persoonlijkheidstests blijken maatschappelijk gezien minder succesvol en worden minder gewaardeerd door hun medemensen/collega's.

Mensen die hoog scoren op 'zorgvuldigheid' hebben meestal als bijkomende kenmerken dat ze ordelijk en betrouwbaar zijn, hard werken, zich aan sociale normen houden en over een hoge mate van zelfbeheersing beschikken.

Soms wordt gesteld dat dat soort eigenschappen saaie, nietszeggende, volgzame mensen creëren. Maar teveel zelfbeheersing kent eigenlijk geen nadelen.

Als karakter zo belangrijk is voor een 'goed' leven, zou je dus kunnen stellen dat scholen inderdaad meer aan persoonsvorming moeten doen, om die persoonskenmerken te ontwikkelen. Ik kom straks terug op de vraag wat de klassieke talen kunnen bijdragen aan die persoonsvorming van leerlingen.

Want ik schakel even over van de vraag wat een kind nodig heeft om zich zo succesvol mogelijk te ontwikkelen naar de vraag wat de samenleving nodig heeft: wat is nodig om het samen uit te houden op deze wereldbol?

Het is een open deur om te stellen dat we in een complexe wereld leven die geconfronteerd wordt met vraagstukken rond duurzaamheid, klimaatverandering door CO2 uitstoot, globalisering, een groeiende kloof tussen arm en rijk. En als gevolg van dat alles: migratie.

Dat vergt van mensen dat ze verder kunnen kijken dan het eigen ik. Verder dan de eigen grens, de eigen directe behoeften. En verder in de toekomst dan de dag van morgen. Het vergt empathisch vermogen en solidariteit.

Hoe ontwikkel je zulke eigenschappen bij kinderen? De ontwikkeling van karakter is een geheimzinnig samenspel van cultuur, familie, genen, vrije wil en noodlot.

Het Nederlandse onderwijs heeft zich de afgelopen decennia verre gehouden van persoonlijke vorming, iets wat tegenwoordig wel omschreven wordt met het Duitse woord Bildung, dat duidt op persoonlijke ontwikkeling ingebed in een brede maatschappelijke en culturele context. Want persoonlijke vorming werd vaak gekoppeld aan indoctrinatie, en dat is iets waar we in Nederland allergisch voor zijn.

Maar langzamerhand dringt het besef door dat we niet weg kunnen kijken van die persoonlijkheidsvorming, van die cultureel en maatschappelijk ingebedde Bildung. Overigens: in combinatie met het besef dat we in de samenleving niet genoeg hebben aan excellerende specialisten: we hebben meer dan ooit breed ontwikkelde individuen nodig, mensen die in staat zijn

- het grotere geheel te overzien,
- oorzaak en gevolg te benoemen en
- problemen rationeel te analyseren in plaats van op stressvolle situaties te reageren met emoties, of b.v. met het somatiseren van psychische onvrede.

En nu dringt dus de vraag zich op: hoe ontwikkel je eigenschappen als zorgvuldigheid, zelfbeheersing, doorzettingsvermogen en empathie? Daarvoor is enerzijds natuurlijk een veilige omgeving nodig, maar anderzijds vooral ook voldoende uitdaging.

Het klinkt misschien hard, maar zulke eigenschappen ontwikkelen zich alleen als kinderen leren met teleurstellingen en tegenslagen om te gaan. Ze moeten weerbaarder worden, 'coping gedrag' ontwikkelen. Er is in het onderwijs een enorm zorgstelsel opgetuigd, voor ieder leerprobleem of kwetsbaarheid wordt een handelingsplan geschreven, en krijgt een kind faciliteiten. Als kinderen het op school moeilijk krijgen, staan hun ouders direct op de stoep, met een beroep op de zorgplicht (overigens: een term die in mijn beleving een contradictio in terminis is). Uiteraard moeten we oog hebben voor kinderen die extra zorg behoeven, maar misschien slaan we daar de laatste jaren ook wel wat in door?

Er wordt vaak gepleit voor meer maatwerk: het onderwijs moet zich aan het kind aanpassen, en niet andersom. Alle onderwijs moet 'passend' gemaakt worden. Kinderen krijgen vrijstellingen voor onderdelen die ze moeilijk vinden. Veel docenten vinden dat er niet op spellingsfouten gelet moet worden, want dan rem je de talige creativiteit. Kinderen hoeven betrekkelijk weinig feiten te leren (weinig 'stampen'). Ik zat vroeger gemiddeld drie uur per dag aan mijn huiswerk, dat mag nu niet meer dan anderhalf uur zijn. Studenten aan de universiteit besteedden in 1961 nog 24 uur per week aan hun studie (buiten de colleges om) en nu nog maar 14 uur per week. De rest van hun week gaat vooral naar gezelligheid.

3. En nu kom ik bij mijn derde punt: het belang van klassieke talen voor deze generatie.

De meeste vakken zijn de afgelopen jaren makkelijker geworden, zo hoor ik van docenten. De exameneisen zijn omlaag gegaan. Wij hebben onlangs het landelijke brugklassersonderzoek uitgevoerd op school. Dat vraagt o.a. naar de moeilijkheidsgraad

van de diverse vakken. Latijn komt met stip als moeilijkste vak uit de bus (moeilijk: 57%, niet moeilijk / niet makkelijk 36%, makkelijk 7%).

(1) En daarmee heb ik het eerste argument genoemd waarom klassieke talen de parel aan de kroon van het onderwijs is: het is moeilijk! Je moet je tanden erin zetten. Het frustreert. En daardoor leer je met frustraties en tegenslagen om te gaan, en word je weerbaarder.

(2) Bovendien draagt het bij aan het ontwikkelen van die zojuist genoemde cruciale eigenschappen: zorgvuldigheid en doorzettingsvermogen. Je moet soms lang kauwen op een zin. En ja, het maakt wat uit of een woordje eindigt op een a of een o, dus je moet nauwkeurig zijn. Klassieke teksten vergen bovendien, om met Douwe Bob te spreken: "slow down, brother". Je moet lang puzzelen op een zin. Onthaasten dus.

(3) Bij die klassieke teksten is niet op elke vraag een eenduidig antwoord mogelijk. Je moet leren leven met onbeantwoorbare vragen. Net als in het echte leven.....

(4) Het vak laat verbanden zien: want het biedt Latijn en Grieks, mythologie, filosofie, geschiedenis, juridische en politieke vraagstukken, kunst. En deze wereld schreeuwt om mensen die grotere verbanden kunnen zien.

(5) Meer dan andere vakken stelt het het 'eigene' tegenover het 'vreemde': je duikt in een andere tijd en cultuur, je ontwikkelt begrip voor die ander, je maakt kennis met het gemeenschappelijke Europese verleden. Daardoor ontwikkel je je empathische vermogens, je leert je in anderen te verplaatsen en een ander perspectief in te nemen. En dat zijn bij uitstek 21st century skills!

(6) Het scherpt je analytisch vermogen: je leert puzzelen en formele regels toepassen. Juist voor een generatie die met weinig regels opgroeit, is het goed om te ervaren dat regels houvast bieden en dus soms toch wel handig zijn.

(7) Je ontwikkelt door die confrontatie met de klassieke wereld misschien ook een eigenschap als dankbaarheid en nederigheid: een besef dat wij (21ste eeuwers) staan op de schouders van reuzen. Op de schouders van grote denkers uit de oudheid, maar ook op de schouders van gewone mensen, die zoals de mythologie vertelt, worstelden met dezelfde existentiële vragen waar wij nog steeds mee worstelen. De klassieken geven een inkijkje in een tijd die anders en toch eender is. Misschien biedt het tegenwicht aan de hoogmoed waarmee jongeren in het westen denken dat onze tijd en onze cultuur superieur en maatgevend zijn.

(8) en dan noem ik als laatste, want dat is zo'n open deur, dat je talige bewustzijn zich ontwikkelt door de klassieke talen. Het beheersen van meerdere talen is belangrijk in een globaliserende wereld. Ik heb 7 jaar in Tanzania gewoond, en sprak binnen een jaar goed Swahili. Want ik heb geleerd om een taal te ontdekken door zijn structuren, ik kan denken in declinaties en conjugaties. En dan leer je vrij makkelijk een 7de of 8ste taal.

Beste collega's, ik wil jullie vandaag een hart onder de riem steken. Jullie hebben het niet makkelijk met dat prachtige vak van jullie. Leerlingen haken soms af omdat ze het moeilijk en tijdrovend vinden. Die door het neoliberalisme gevoede ouders kijken naar het nuttig rendement, naar wat het opbrengt. Collega's van de andere vakken smalen dat jullie het maar makkelijk hebben, met 12 leerlingen Grieks in 4V. En rectoren vinden het vak duur.

Maar laat je niet kisten, zet 'm op. Ik ben overtuigd van de onverwoestbare kracht en de ontroerende schoonheid van de klassieken. De moderne tijd heeft de vruchten van die 2000 jaar oude boom meer nodig dan ooit!

Riemke Leusink, rector Christelijk Gymnasium Zeist